

OSMANLICADAN MACARCAYA GEÇMİŞ OLAN KELİMELER

ZSUZSA KAKUK

Macaristan'ın bir kısmı XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı imparatorluğuna bağlıydı, bir kısmı ise Türk sultanlarına tabi oldu. Türklerle olan bu yüz elli yıllık yakın temas tabii olarak Macar dilini etkilemiştir.

Türk dilinin Macar diline yaptığı etki esas itibarıyla derin sayılamaz. Genel olarak bu etki ancak dilin en fazla değişebilen unsurunda, kelimelerimizin belirli bir tabakasında görülür. Dilimize meselâ fiil ve mücerret adlar geçmemiş, daha çok askerî ve hükümet idaresi tabirleri alınmıştır. Bunların sayısı XVI-XVII. yüzyılda 450'yi bulmuş, Türk hâkimiyeti sona erdikten sonra ise, birkaçı müstesna, hepsi dilimizden düşmüştür. Kalan kelimeler genel olarak dilimizde değişmiş bir manada kullanılmaktadır. Örnekler: *szerdár* [ok. *serdâr*] 'şef', *deli* 'uzun boylu', *kaszabol* [ok. *kasabol* < *kasab*] 'kesmek, yok etmek'.

Alman kelimelerin önemli bir kısmını eşya kültürü çerçevesine giren tabirler teşkil etmektedir. Çünkü bu kelimeler Türk eşya kültürü zamanına ait etkilere delâlet etmektedir. Bu kelimelerin sayısı 250 kadardır. Bunların çoğu harp hayatına ait tabirlerdir: silâh, at takımı, giyim ve ev eşyası adları, deri yapımında kullanılan özel tabirler, birkaç yemek adı, tütün içmekle ilgili tabirler. Bu kelimeler tabiatıyla dilimizden hükümet idaresi ile ilgili kelimeler kadar çabuk düşmemiştir. Hatta *dolmány* [ok. *dolmân*], *kalpag* gibi bazı giyim eşyalarının adları, Avrupa dillerine özel Macar giyim eşyası olarak geçmiştir. Bazısı da dilimizde, ufak bir değişme ile, halen de kullanılmaktadır: meselâ *divány* [ok. *divân*], *szattyán* [ok. *sat't'ân*], *tepsi* [ok. *tepsi*], *zseb* [ok. *jeb*] vb. Bunlar aşağı yukarı 30 kadar kelimedenden ibarettir. Ağızlarında muhafaza edilip de ortak dilimizde artık yaşamayan takriben 30 kadar kelime daha vardır: *aba*, *muszuj* [ok. *musuy* < *musul*], *pacsmag* [ok. *paçmag*] gibi.

Macar dilinin Osmanlıcadan gelme unsurları hakkında I. Kúnos, Z. Gombocz, J. Németh, H. Eren, G. Bárczi, I. Knieszsa gibi ünlü türkologlar

tarafından birçok yazılar yazılmış ise de bu alanda toplu bir çalışma yayımlanmamıştır. Ben 10 yıldan beri bu konu ile uğraşıyorum. Macar dil dergilerinde bu yolda birçok yazı yayımlamış bulunuyorum ve birkaç yıl içinde bu konunun monografik bir incelemesini de hazırlamak niyetindeyim.

En önemli araştırma sorularından biri, Balkan dillerinin oynadığı aracılık rolüdür. Macaristan'da bulunmuş olan askerlerin çoğu Balkanlardan gelme olup gerek Türk dilini gerek İslav ana dillerini de kullanmışlardır. Türk kelimelerinin bir kısmı dilimize onların aracılığı ile geçmiştir. Dilimize Türkçeden geçme kelimelerin üçte birinin doğrudan doğruya Türkçeden yahut da güney İslav dillerinden geçip geçmediğini tespit edebiliriz. Macar dilindeki genel Türk dil etkisini her ne kadar doğrudan doğruya veya dolayısıyla gelen kelimeler birlikte temsil ediyorsa da, aracılık sorusu her kelimedede teker teker incelenmelidir.

Şimdiye kadar sürdürdüğüm çalışmalar özellikle malzeme toplamakla geçmiştir, çünkü aynı devreye ait Macar dilindeki kalıntılarını incelemem ve bu kelimeler sayesinde Osmanlı unsurlarını toplamam gerekiyordu. Bu kalıntılar kısmen hükümet ve kamu idare evrakları, elçi raporları, kısmen de şahsî mahiyette bulunan mektuplar, hatıra defterleri, miras evrakları ve bundan başka yüzyılın edebî kalıntılarıdır. Bu kalıntılar arasında Budin paşalarının Macar dilindeki mektupları paha biçilmez değer ifade etmektedir.

Budin paşaları XVI. yüzyılın ortasından itibaren resmî ve içtimâî hayat temaslarında Macar dilini resmî dil olarak kabul etmişlerdir. Hatta Avusturya imparatorluk sarayını da kendileriyle Almanca veya Latince değil, Macarca mektuplaşmaya zorlamışlardır. Gerek Budin paşalarının gerek diğer Macaristan paşalarının mektuplaşmalarını Macar asıllı kâtipler idare eder ve bu kâtipler Macar dilinde, ihtiyaç görüldüğü kadar, Türk tabirleri kullanarak yazmışlardır. Arşivlerimizde Budin paşalarının Macar dilinde yazdıkları birçok yazılar muhafaza edilmektedir. Bu mektuplar siyâsî mahiyette olmakla beraber, Macar kültür tarihi ile Macar dilinin önemli hatıralarıdır. Bu mektuplardan Türk-Macar içtimâî temaslarının şekillerini öğrenmiş bulunuyoruz.

Budin paşalarının Macarca muhaberatından 1915 yılında bir seçme yayımlanmıştır. Bu seçme 1553-1589 tarihleri arasındaki mektuplaşmaları kapsamaktadır.¹ Aşağıda üzerinde durmak istediğim 1604 tarihine ait mektup

¹ A budai basák magyar nyelvévelézésé. I. 1553-1589. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából szerkeszti Takáts Sándor, Eckhart Ferencz, Szekfű Gyula. Budapest 1915.

bu eserde geçmiyor. Bu cildin yazarları bu mektubu Macar İlimler Akademisine bir örnek olarak sunmuşlar ve mektup Macar dil dergilerinin birinde yayımlanmıştır.²

Mektup esas itibarıyla Budin'li Ali Paşanın bir şikâyet mektubunun iki ek evrakıdır. Evrak paşa ile refakatindekilere hücum eden haydukların aldıkları eşyaların bir listesidir. Bu evraklar Budin paşası ve ailesinin hemen bütün giyim eşyalarını, silâhlarını ve mücevherlerini tanıtmaktadır. Türk kültür tarihi bakımından da değerli olduğundan bütün evrakı Türkçeye çevirmiş olarak takdim ediyorum. İleride ele alacağım Türkçe kelimeleri italik olarak yazıyorum.

Hayduklar ve askerler tarafından Kőrös'te alınan mallar :

3 at. 2 yaldızlı kılıç. Altın suyuna batırılmış bir pala. Atın boynundaki yaldızlı altınlı bir tasla. Gümüş bir kemer. Yaldızlı bir gem. Yaldızlı bir göğüs-lük. Gümüş kılıflı 3 bıçak. 40 altın. Kırmızı 2 köylü eyeri. Kadınlar tarafından boyuna geçirilen bir inci dizisi. Daha iki inci dizisi. 1 altın zincir. Tekrar kadınlar tarafından kullanılan altın at nalına benzer bir şey altın zinciri ile. Yine bir altın kolluk. Kulakta taşınan altın *mengws*. 2 altın yüzük. Yine kulağa takılan iki altın *mengws*. Kadınların boyunlarında taşıdıkları bir gerdanlık. Gümüş düğmenin 3 demeti. Sarı atlastan bir *kaftany*. Taftadan bir *kaftany*. Ketenden 3 beyaz kemer. Yüzü kırmızı kumaş bir eyer. Alına geçirilecek boncuklu bir *cseomber*. Taftadan 3 *zobonh*. 1 siyah *ferradsse*. Sarı atlastan yapılmış *kaftan* kolunun bir demeti. Tülbentten 3 başörtüsü. 1 mor *Ferradsse*. Astarı tavşan tüyü yeşil bir *ferradseh*. 1 kırmızı *feredsse*. 1 yeşil yelek. 12 gömlek. 2 yastık. *Szeraszer*'den yapılmış bir yastık. *Hindj* bir yorgan. 6 işle-meli *Boschah*. 5 *Szermas* başörtüsü. Dokumadan 10 başörtüsü. Beyaz bir kuşak. *Dolmanj* altına giyilecek bir *zubon*. 2 tülbent. *Kayszary* bir astar. Taftadan 2 iç donu. 6 beyaz iç donu. Kaba bir gömlek, *haulj*. 2 beyaz çarşaf. Boncuklu bir başlık. Daha 2 adi başörtüsü. Mor bir don. Saç örgüsüne konulacak bir inci dizisi. Ve bunlardan başka kaydını yapmadığımız birtakım ufak tefek eşyalar var, fakat yalnız bunları sıraladık.

Tekrar muhterem Budin paşası Ali'nin adamı Emir ağanın malları şunlar idi:

Astarı mor renkli kürk, sırmalı düğmeli bir yelek. Yine mor bir yelek. Kenarı yeşil atlas kırmızı bir *ferradsse*. Atın boynuna geçecek, gümüş altın

² Magyar Nyelvőr 42 (1913), 25-26.

suyuna batırılmış bir tasla. Gümüş bir gem ile altın göğüslük. Gümüş altın suyuna batırılmış bir *Handssar*. *Ibrısım* ipeğinden sırmalı düğmeli bir kemer, 2 yeşil tülbent. Yine yeşil kadifeden yapılmış tülbent altına giyilecek bir *kauuk*. Kırmızı atlastan bir *kaftanh*. Yine yeşil sırmalı atlastan bir *Kaftanj*. Kırmızı atlastan yapılmış *kaftanh* kollarının bir demeti. Sarı ipekli bir kemer, *H a l v* gibi. Yine buna benzer mavi bir kemer. İki ucu sırmalı vişne rengi patiskadan bir kemer. Patiskadan ipekle dikilmiş beyaz bir kemer. Yine 5 başörtüsü, iki tanesi sırmalı. İpekle dikilmiş 2 çarşaf. Yine *Jemerih* bir çarşaf. 3 nakışlı *Bostssah*. 2 nakışlı başörtüsü. Yine ketenden nakışlı bir başörtüsü. Kadınlar tarafından giyilen keçeden yapılmış, yeşil, gümüş düğmeli bir *dolmanj*. Erguvan renginde 4 arşın kumaş. Yine atlastan yapılmış beyaz tavşan tüyü astarlı yeşil bir *kürdieh*. Yeşil kumaştan yapılmış siyah deri astarlı bir *kürdieh*. *Szerma* ile dokunmuş bir *Araktssin*. Tekrar kadınlara ait sırmalı 2 *araktssin*. Boncuklu bir başlık. Yine atlastan bir başörtüsü. 2 *Szermás cseombeor*. Kadına ait kenarı sarı atlas bir kırmızı *Ferradsse*. Sarı işlemeli 2 yastık yüzü. Altın iplikle dikilmiş, rengi *G i w u e z i*, taftadan yapılmış yastık kılıfı. Yeşil kadifeden 8 arşın. İşlemeli mavi bir yastık yüzü. İşlemeli beyaz bir yastık yüzü. Yüz altına konulan, işlemeli iki ufacak yastık. Yine yastığın bir tomarı. Masa etrafında kullanılan, altın ipekle dikilmiş bir *peskyr*. Yeşil sırmalı bir tafta çarşaf. Ve ipekle dikilmiş bir beyaz çarşaf. Yine ipekle dikilmiş üçüncü bir çarşaf. Masa üzerine konulacak beyaz bir halı. Kırmızı kadifeden sırmalı bir yorgan. Sarı ve kızıl renkte bir gömlek. Ufak bir *Szerdssáde*. Nakışlı iki don bağı. 2 tülbent. Nakışlı örtü, *boscsa*. Yine nakışlı bir *boscsa*. Sarı bir Venedik battaniyesi. Kırmızı bir halı, *kilym*. 2 kılıç. Kenarı ipek, 2 yeni *futak*. Hamamda elbiseler altına serilen 2 *hauljh dwsenneh*.

Kadın elbiselerinde kullanılan gayet geniş boncuklu, başı gümüş düğmeden 8 demet. Değerli taşlarla süslenmiş kolluktan bir demet. Değerli taşlarla süslenmemiş kolluktan yine bir demet, bu da tamamıyla altın.

Altın bir zincir. Yine boncuğun iki dizisi. Değerli taşlarla süslenmiş *mengws*'ten bir demet, içinde elmas taşı. Saç örgüsüne konulacak boncuk dizi. Yine ufacak bir sepet, içinde altın, pullar ve değerli taşlar. Yine altın boncuklu bir *mengws*. Yine kırmızı değerli taşlı bir *zeytyr*. Yine gömleğin ve iç donunun 12 demeti, kimi patiska, kimi diğer kumaştan. Yine değerli taş 3 altın yüzük. Sırmalı atlas cüzdan içinde 86 altın ve bir akçe, nakittir. Beyaz tülbentten 9 arşın. 35 gümüş düğme. Yine 20 gümüş düğme. Tekrar iki nakışlı minder, biri mavi, biri beyaz. Yine kadifeden bir kırmızı yastık yüzü. Kenarı kırmızı eski bir yeşil sancak. Taftadan 24 arşın, yarısı kırmızı, yarısı yeşil.

Kanaviçeden bir zırh gömleği. Iskarlattan kadına ait yeşil bir elbise. Yine yeşil bir *zubon*. Yine *Balj* adlı kayıp hizmetçi ile atı, gemi, semeri, battaniyesi ve torbası. Yine yeşil bir kadın elbisesi. Yine yeşil bir *kurdieh*. Yine Şam kuşağından bir kızıl çiçekli gümüş düğmeli *kaftanj*. Kadına ait 2 beyaz *Szayah*. 1 mavi Venedik battaniyesi. Tülbentten bir kemer. Atlardan yapılmış *Szermas* bir mor başlık. Yine küpenin 3 demeti, taşlı ve boncuklu. Yine ipekli dikilmiş 4 baş örtüsü. 3 *Ibrisim futah*. 2 nakışlı *bostssa*. Yine daha 40 gümüş düğme. Yine kadına ait 3 demet gömlek ile don.

Yine *Redsep* adlı bir hizmetçi ile 2 atı. Bundan başka, daha birçok yazdırmadığımız ufak tefek eşya, yalnız önemlilerini yazdırdık.

Türk kökenli kelimelerin incelenmesi

Araaktssin, *araaktsin* [ok. *arakçin*]. Bu kelime bugünkü Macar dilinde artık geçmiyor, fakat zamanın kaynaklarında birçok defa rastlanır: 1576, 1634: *arachyn* [ok. *araçin*]; 1582: *aranycsõ*, 1618 *arany csõ* [bu son iki şekil halk etimolojisi ile meydana gelmiştir; Macarca *aranycsõ* 'altın boru' manasına gelir]. Aynı kelime bir kişi adında da geçmektedir: 1651: *Aracsin János*; bu ismin buna ait olduğunu kesin olarak bilmiyoruz, Bundan böyle Macarcada *arakçin* ve *araçin* şekillerinde görülmektedir.

Araçin kelimesi filolojik yazılarda bundan önce de geçmiştir. 1576 tarihinden kalma verilere dayanan Macar dilinin etimolojik sözlüğünde kökeni bilinmiyor kaydıyla geçmiştir. Hasan Eren adı geçen ilâve mektubun verilerinin Türk asıllı olanı ile mukayese ederek kelimenin etimolojisini vermiştir (Magyar Nyelv 39: 361).

Kelimenin son kaynağı Arapça-Farsça '*araq-çin*' 'A handkerchief, napkin, sudary; a little cap' (Steingass) dir. Bu kelime muhtemelen Arapça '*araq*' 'Schwiess' (Wehr) ve Farsça *çin* 'contrahens, colligens' (Vullers) kelimelerinin birleşmesinden meydana gelmiştir. Asıl anlamı böylelikle 'teri biriktiren, teri toplayan'dır; bkz. Meninski'de: 'sudorem excipiens' ve Zenker'de: 'Schweiss sammelnd'. Kelimenin Osmanlıcadaki şekilleri: '*araqçin* (Redhouse, Zenker; Arap-Fars kelimesinin harfi harfine yazılış tarzı asıl Türk telâffuzunu vermemektedir. Bu telâfuz muhtemel olarak **arakçin* olabilir; *araçin* (Söz Derleme Dergisi); *arahçin* (Anadilden Derlemeler).

Türkçe kelime Sırp-Hırvat diline girmiştir: *arâkčîn* 'pileus pelle subductus, pileus parvus rotundus, sive is sit ex corio, panno' (Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Zagreb 1880); *râkčîn* 'eine Art Mütze' (A. Knežević, Die Turzismen in der Sprache der Kroaten und Serben. Meisenheim am Glan

1962). Bu kelime Sırp-Hırvat dilinde ancak XVII. yüzyılda görülmektedir. Bundan dolayı bu kelimenin Macar diline doğrudan doğruya Osmanlıca'dan geçtiği kabul edilebilir. Esasen Macarca şekilleri fonetik bakımından Türk şekillerinden farksızdır.

B o s c h a h, B o s t s s a h, b o s c s a, b o s c h s a, b o s t s s a. Beş muhtelif şekilde yazılmış olan bu verinin okunuş tarzı: *boşça*'dır. Bu kelime yalnız adı geçen Macar kaynağında geçmektedir, böylelikle o zamanın Macar dilinde kullanılmadığı anlaşılıyor.

Osmanlıca karşılığı: *boğça* 'a square wrapper for a bundle' (Redhouse); 'Umschlagetuch, Ueberzug, ein Stück Zeug oder Leder um etwas einzupacken, Mantelsack, Packet' (Zenker); *bokça* (Türkçe Sözlük, Söz Derleme Dergisi); *bohça* (Hony, Söz Derleme Dergisi). Bu Türkçe kelime muhtemel olarak *boğ-* 'a node' (Redhouse), 'ersticken, erwürgen' (Zenker) kökünden *-ça* eki ile yapılmıştır.

Kelimenin Balkan dillerinde kullanılan karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *bôšča* 'Wickeltuch; involucrum; Schürze der Frauen' (Rječnik; Iveković-Broz; Knežević); Bulgarca *bohčá, bohčica* 'büyük örtü' (Gerov); Arnavutça *bohše* 'Schürze' (Meyer, Et Wb.); Rumence *bocceà*, eski biçimleri: *bohcea, bohgea, botcea* (Şaineanu); Rumca $\mu\pi\omicron\chi\tau\sigma\alpha$ (Miklosich: Türk El.), $\mu\pi\omicron\upsilon\chi\tau\sigma\alpha$ (Koukkides).

Macarcadaki biçim ise *şç* sesine göre Sırp-Hırvatçadan alınmıştır. Türkçe *kç, sk* > Sırp-Hırvatça *šč* değişmesi birçok örneklerde geçer: Türkçe *ekmekçi* > Sırp-Hırvatça *ekmekčija* ~ *ekmèščija*, Türkçe *eski* > Sırp-Hırvatça *èski* ~ *èšči*. Bunlardan başka, Türkçede de *hç* ~ *şç* değişmesine rastlanabilir: *aşçı* ~ *ahçı*.

c s e o m b e r [ok. *çömber*], c s e o m b e o r [ok. *çömbör*]. Yukarıda geçen biçimden başka yalnız bir veriye rastladım: 1622: *cseember kilán* [ok. *çember kilán*]. Buna göre, bu kelimenin Macarcada *çember, çömber* ve *çömbör* biçimlerinde kullanıldığı anlaşılıyor. Bugünkü Macar dilinde bu kelime artık kullanılmamaktadır. Macar dilinin etimolojik sözlüğünde *csömbör* başlığı altında geçer.

Bu kelimenin son kaynağı Farsça *čämbär* 'a circle, hoop; a kerchief, collar' (Steingass). Osmanlıcada kullanılan *çember* 'Bande, Stirnband, Kopfbund oder Kopftuch, welches bis zu den Füßen hinabreicht' (Zenker, Meninski vb.); *çenber* (Redhouse); *çember* (Anadilden Derlemeler) Farsçadan alınmıştır.

Bu Türkçe kelime Balkan dillerinde de kullanılır: Sırp-Hırvatça *čember* 'ein Kopfschleier der Türkinen' (Rječnik; Ivekovič-Broz; Knežević); Bulgarca *čembér* 'havlu' (Gerov); Arnavutça *tšembér, tšimbér* 'Schleier' (Meyer, Et Wb.); Rumence *cimbèr* (Şaineanu); Rumca *κόκκινο τσεμπερι* (Miklosich: Türk El. Nachtrag), *τσεμπέρι* (Koukkides).

Macarca kelimenin anlamına dayanarak doğrudan doğruya Osmanlıcadan geldiği kabul edilebilir. Macarca *csömber, csömbör*, Arnavutça *tšimbér*, Rumence *cimbèr* biçimleri, bu kelimenin Osmanlıcada kapalı *e* ünlüsünün varlığına tanık olarak gösterilebilir. Bu özellik Farsçadan gelen kelimelerde çok seyrek göze çarpar.

D o l m a n j, d o l m a n j [ok. *dolmāñ*]. Günümüzün edebî dilinde ve Macar ağızlarında geçen bir kelimedir. Macarcada ilk veri 1405 tarihine aittir. Eski dilimizde muhtelif biçimlerde kullanılmıştır. Bugünkü yazı dilimizde *dolmány* [ok. *dolmāñ*] biçiminde kullanılır. Türk giyimi XVI. yüzyılda Macar giyim şekline büyük bir etki yapmıştır. Böylece *dolmāñ* da Macar giyim eşyasının özel bir parçası olmuş ve birçok Avrupa dillerine geçmiştir: İngilizce *dolman*, Almanca *Dolman*, Fransızca *dolman*, Lehçe *dolman, doloman*, Rusça *dolomán, dolimán* 'Macar süvari dolmanı (yeleği)'.

Osmanlıcadaki karşılığı: *dolaman* 'a kind of long robe, slit at the sides, worn with the front skirts tucked into the girdle' (Redhouse); 'Zeremonienkleid der Ianitscharen' (Zenker). Bu kelimenin Türkçede *dolama* (Zenker, Barbier de Meynard, Söz Derleme Dergisi, Anadilden Derlemeler) biçimi de vardır. *Dolaman* kelimesi *dola-* 'to twist, wind round about a thing' (Redhouse), 'herumdrehen' (Zenker) kökünden *-man* eki ile meydana gelmiştir.

Balkan dillerindeki karşılığı: Sırpça-Hırvatça *dòlama* 'der serbische lange Unterkleid, vorüber der Gürteln kommt' (Ivekovič-Broz); *dòlam* (Rječnik); Bulgarca *dolamá* (Gerov); Arnavutça *dolám, dolómá* 'langes Kleid' (Meyer, Et Wb.); Rumence *dulâmă* 'mantie domnescă' (Şaineanu); Rumca *δούλωμα, ντουλαμας* (Miklosich, Türk El.; Koukkides). Macarca kelimenin 1526 yılından çok daha önce kullanılması kelimenin doğrudan doğruya Osmanlıcadan geldiğini şüphe ile karşılamamıza yol açmaktadır. Macar ve Güney İslav biçimlerinin farklı olması yüzünden Güney İslavcadan gelmiş olması düşünülemez. Bu kelimenin birçok dillere geçmiş bir kelime olarak hangi dilden Macarcaya girdiği kesinolarak tespit edilemez.

d w s e n n e h [yazılan çifte *n* harfi muhtemel olarak naşirin yanlış okumasından ileri gelmez; kelimenin doğru okunuşu *düşeme-dir*]. Kelime yalnız bu kaynakta geçmektedir.

Osmanlıca karşılığı *düşeme* 1. 'spread, laid down' 2. 'a floor, a pavement' 3. 'furniture' (Redhouse); 'das womit der Boden belegt ist, Diele, Pflaster u. dgl. Teppich, Tapete' (Zenker); *döşeme* (Zenker, Türkçe Sözlük) kelimesidir. Bu kelime *düşe-* ~ *döse-* 'to spread, lay down, as a floor, pavement, carpet, etc.' (Redhouse), 'auf dem Boden ausbreiten, den Boden belegen (mit Teppichen), dielen, pflastern' (Zenker) kökünden *-me* eki ile meydana gelmiştir.

Balkanlardaki karşılığı: Sırpça-Hırvatça *dušema* 'Fussbodenmatte' (Knežević); Arnavutça *düşeme* 'Fussboden' (Meyer, Et Wb.); Rumence *duşumè* 'keçi kılından hazırlanmış halı' (Şaineanu); Rumca $\nu\tau\omicron\upsilon\sigma\epsilon\mu\epsilon\varsigma$ (Koukkides). Macarcadaki yeri doğrudan doğruya Türkçeden alınmış, birinci hecedeki *ü* ve kelime sonundaki *-e* sesleri buna delâlet eder.

ferradsse [dört defa], *ferradsseh* [ok. *ferracce*], *feredsse* [ok. *ferecce*]. Yalnız bu kaynakta görülmektedir. Türkçe *ferece* kelimesi Macar literatüründe bundan önce de ele alınmıştır. Prof. J. Németh, Macar ağzlarında kullanılan *faraszja* [ok. *farasya*] 'kadın giyim eşyası' kelimesi üzerinde dururken bu kelimenin Türkçe *ferece* kelimesiyle esas itibarıyla aynı köke dayandığını göstermiştir (Nyelvtudományi Közlemények 50:321).

Kelimenin son kaynağı Arapça *fereje* 'robe flottante, faite ordinairement de drap, à manches amples et longues qui dépassent un peu l'extrémité des doigts, et qui ne sont point fendues' (Dozy, Supplément) kelimesidir. Bu kelime muhtemel olarak 'yarmak' anlamına gelen *fereje* kökünden gelir. Türkçe karşılığı: *ferâce* 'an outer cloak or mantle of special fashion' (Redhouse); 'Oberkleid oder Mantel mit weiten Aermeln' (Zenker); *ferece* (Meninski, Barbier de Meynard, Zenker), *ferrâce* (Meninski) kelimesidir. Türkçe ve Arapça biçimlerin ilişkileri ses bakımından açık değildir.

Türkçedeki kelime Balkan dillerine geçmiştir: Sırp-Hırvatça *feredža*, *fereža* 'Art Oberkleides türkischer Frauen' (Rječnik, Ivekovič-Broz, Knežević); Bulgarca *féredža*, *féredze* (Gerov); Rumence *feregeà* (Şaineanu); Rumca $\varphi\epsilon\rho\epsilon\tau\zeta\epsilon\varsigma$ (Koukkides). Macarca verilerdeki *-e* sesine göre, bu kelime Macarcaya doğrudan doğruya Türkçeden alınmıştır.

futak, *futah* [ok. *futa*]. Bu kelime XVI-XVII. yüzyılda Macarcada pek yaygındı. Verilerin ilki 1516 yılına aittir. Daha sonraları unutulmuştur. Günümüzde bu kelime yalnız Yugoslavyadaki Macar ağzında kullanılmaktadır. Yugoslavya Macarları bu kelimeyi Türkçeden değil, Sırpçadan almışlardır.

Kelime aslında Arapçadan alınmıştır. Arapça *fûta* 'serviette, qui sert à différents usages: serviette de bain, essuie-main, pagne, tablier, peignoir,

linge que l'on endessé quand on se peigne' (Dozy, Supplément). Arapçadan Türkçeye Farsça yolu ile geçmiştir: Farsça *fūta* 'vestis s. tegumentum acu non consertum, ut tegumentum pudendorum, cingulum, subligaculum, praecinctorium, linteum, mantile velamen, fascia, simil.' (Vullers); 'a kind of striped Indian cloth' (Steingass); Türkçe *futa* 'an apron; a bath-wrapper' (Redhouse); 'eigentlich ein gestreiftes indisches Zeug; gewöhnlich die Badeschürze bei Männer gestreift, bei Frauen dunkel einfarbig' (Zenker); *futa* (Türkçe Sözlük).

Balkan dillerindeki karşılığı: Sırpça-Hırvatça *fūta* 'praecingulum; die Schürze 'das Vortuch der Frauen' (Rječnik, Knežević); Bulgarca *fūta* (Gerov); Arnavutça *fute* (Meyer, Et Wb.); Rumence *fôtă* (Şaineanu); Rumca $\phi\upsilon\tau\alpha\varsigma$ (Koukkides).

Türk ile Macarlar arasında ticaret bağları 1526 tarihinden çok daha önce –yani 1616 tarihinde de– mevcuttu, böylelikle bu kelimenin Balkan dillerinin yardımı ile dilimize geçmiş olması şart değildir. Ticaret yolu ile doğrudan doğruya Türkçeden de geçmiş olabilir.

H a n d s s a r [iki defa; ok. *hancār*]. Bu kelime eski Macarcada kullanıldığı gibi, günümüzün dilinde de yaşamaktadır. İlk veri 1527 yılına aittir. Eski biçimleri: *hancsār* [ok. *hançār*], *hanssār* [ok. *hanjār*], *hangyār* [ok. *hand'ār*], *handzsār* [ok. *hancār*]. Macarca kelimelerin *ç*, *j*, *d'* sesleri o zaman Macar dilinde henüz mevcut olmayan *c* sesinin yerini tutmuştu. Bu ses bundan böyle Macar dilinde Türkçeden gelen kelimeler sayesinde yayılmıştır.

Kelime aslında Arapçadır: Arapça *hanjar* 'grosses Dolchmesser, Dolch' (Wahrmund). Arapçadan Türkçeye Farsça yolu ile geçmiştir: Farsça *hānjār*, *hānjir* 'a dagger, poniard, hanger, a sword' (Steingass); türkçe *hancer*, *hancar*, *hançar* 'a large knife; especially, a curved and double-edged dagger; sometimes, a sword' (Redhouse); 'grosses, krummes Messer, krummer Dolch, langer dreischneidiger Dolch' (Zenker); *hançer* (Türkçe Sözlük).

Balkan dillerindeki karşılığı: Sırpça-Hırvatça *hāndžār* 'der Handzar; culter major' (Rječnik, Iveković-Broz, Knežević); Bulgarca *handžār* (Gerov); Arnavutça *handžār* (Meyer, Et Wb.); Rumence *hangèr*, variantları *hamger*, *hangiar* (Şaineanu); Rumca $\chi\alpha\gamma\tau\zeta\epsilon\pi\iota$ (Koukkides). Macar diline Osmanlıca-dan veya Sırpçadan geçmiştir.

h a u l j , h a u l j h [ok. *havli*]. Ancak bu kaynakta görülmektedir.

Kelimenin son kaynağı Farsça *hav* 'pile of velvet; down, soft hair' kelimesidir (Steingass). Bu kelimenin Osmanlıca -*lı* eki ile *havlı*, *havlu* 'that

has a nap, pile; downy' (Redhouse); 'wollig, feinhaarig' (Zenker) şekilleri kurulmuştur.

Güney İslav dillerinde Osmanlıca kelimenin sonundaki *-i* -nın tam karşılığı olan *-iya* gösteren şekillere rastlamaktayız: Sırpça-Hırvatça *hàvlja* 'der Braut-Schleier; flammeum' (Rječnik, Ivekovič-Broz, Knežević); Bulgarca *havlja* (Gerov). Krş. Rumca $\chi\alpha\beta\lambda\iota$ (Koukkides). Buna göre Macarca veriler doğrudan doğruya Osmanlıcadan alınmıştır.

H i n d j [ok. *hindi*]. Ancak bu kaynaktan görülmektedir.

Kelimenin son kaynağı Hindistan'ın Arapça adıdır: *Al-Hind*, ki bu kelimedeki *-i* eki ile *hindî*, *hindîyye* sıfatı meydana gelmiştir. Türkçede *hindî* kelimesi sadece 'Hindistanlı' anlamına gelir, *Hint kumaşı* dahi 'Hindistanlı kumaş', krem renginde ipek demektir (El Sanatları III, 20). Macarca verilerin anlamını izah ederken de muhtemelen buna benzer bir kumaşı düşünmekteyiz.

Balkan dillerinde Türkçe kelimeyi bulamıyorum. Macarca verinin kelime sonu *-i* sesi kelimenin doğrudan doğruya Osmanlıcadan alındığını açıkça göstermektedir.

I b r i s i m [üç defa; ok. *ibrişim*]. Ancak bu kaynaktan geçmektedir.

Kelimenin son kaynağı Farsça *âbrîšâm*, *âbrîšum* 'silk; a silkweaver' kelimesidir (Steingass). Arapçaya da Farsçadan geçmiştir. Türkçedeki şekilleri: *ibrişim* 'a silkworm' (Redhouse); 'Seidenfaden, Seidenzwirn' (Zenker); *ibrişim*, *ebrişim* (Meninski); *erbuşum* (Gaziantep ağzı).

Osmanlıcadan Balkan dillerine de geçmiştir: Sırp-Hırvatça *ibrişim* (Rječnik, Knežević); Bulgarca *ibrişim* (Gerov); Rumence *ibrişim*, Makedo-Rumence *brăşime* (Şaineanu); Rumca $\iota\mu\pi\rho\iota\sigma\iota\mu\iota$ (Koukkides). Macarca verilerin Osmanlıcadan mı, yoksa Sırpçadan mı alındığı delil yokluğu dolayısıyla tesbit edilemez.

k a f t a n y , K a f t a n j , k a f t a n j [ok. *kaftân*], k a f t a n , k a f t a n h [ok. *kaftân*]. XVI-XVII. yüzyılda çok yaygın bir kelime idi. İlk verileri 1594 yılına aittir, muhtelif biçimleri (*kaftân* ve *kaftân*) vardı. Kelime bugünde Macar dilinde yaşamaktadır; yalnız tabii olarak anlamı hafifçe değişmiştir. Eskiden tanınmış olan hil'at *kaftân* demek idi, bugünkü anlamı ise geniş, ve bol bir erkek kıyafeti, özellikle doğu halkları tarafından kullanılan uzun bir erkek kaputudur.

Osmanlıca karşılığı *kaftan* 'an upper gown or robe with long skirts and sleeves; especially a robe of honor' (Redhouse); 'Oberkleid, Gewand Kleid,

Talar, Toga, Ehrengewand, Staatskleid, als Geschenk oder zur Investitur eines Amtes dienendes Kleid' (Zenker) kelimesidir. Kelime Osmanlı sözlüklerinde Türk köküne bağlı olduğunu göstermekte ise de, eğitim tarihinin delillerine dayanarak kelimenin Türkçedeki kullanılışı pek muhtemel olarak Farsçadan, önceki Fars etkisi zamanında gelmiştir. Türkler tarafından benimsenen bu giyim eşyası Farsçaya Türk asıllı bir giyim eşyası olarak girmiştir. Bundan böyle Fars ve Türk sözlüklerinin çoğunda bu kelimenin Türkçeden geldiği belirtilmektedir.

Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *kàftan* (Rječnik, Knežević); Bulgarca *kaftán* (Gerov); Arnavutça *kaftán* (Meyer, Et Wb.); Rumence *caftàn* (Şaineanu); Rumca *χαφταγι* (Koukkides). Macarca kelimenin ses yapısına dayanarak Macarcaya Türkçeden veya Sırpçadan geldiği kesin olarak tespit edilemez. Eğitim tarihi bakımından ise kelimenin doğrudan doğruya Türkçeden geldiğini kabul etmek zorundayız.

k a u u k [ok. *kavuk*]. Ancak bu kaynakta görülmektedir.

Osmanlıca öncesi *kavuk* 'a wadded cap or hat' (Redhouse); 'grosse, gewöhnlich rothe Mütze (um welche der Kopfbund gewunden wird)' (Zenker) kelimesidir. *kauk* (Zenker, Barbier de Meynard); *kouuk* (Zenker) biçimleri de vardır.

Balkan dillerinde *kauk* biçimi yayılmıştır: Sırp-Hırvatça *kaük* 'der Turban' (Rječnik, Knežević); Bulgarca *kaúk* (Gerov); Arnavutça *kaúk* (Meyer, Et Wb.); Rumence *caúc* (Şaineanu). Macarca veride bulunan *v* sesi kelimenin dilimize doğrudan doğruya Osmanlıcadan geçtiğine delâlet eder.

k a y s z a r y [ok. *kaysari*]. Ancak bu kaynakta görülmektedir.

Kelimenin son kaynağı, Caesarea şehrinin Arapça adı (*Kaysari* 'Sezara ait'dır. Türkçe sözlükler bu kelimeyi *kayseri* biçiminde vermektedirler (Redhouse, Zenker), fakat verimizin tam karşılığı olan **kaysari* biçiminin varlığını da güvenle kabul edebiliriz.

Balkan dillerinde bu kelime geçmiyor, fakat Macarca verinin sonundaki *-i* sesi bunun Osmanlıcadan doğrudan doğruya geldiğine tanık olarak kullanılabilir.

k i l y m [ok. *kilim*]. Bu kelime eski Macar dilinde yayılmıştır, günümüzün yazı dilinde kullanılmıyor, fakat birçok ağızlarda muhafaza edilmiştir. Eski ve yeni biçimleri bunlardır: *kilim*, *kilin*, *kiliny* [ok. *kiliń*], *kilin* [ok. *kilin*], *killiny* [ok. *killiń*] ve *tyilin* [ok. *t'ilim*].

Osmanlıca karşılığı *kilim* 'carpeting; a carpet' (Redhouse); 'Teppich (bunter, von Wolle, grober), Decke (auf den Fussboden), (Zenker) kelimesidir. Osmanlıcaya Farsçadan geçmiştir; Farsça *gilim* 'a garment made of goats, hair or wool; a carpet or rug to lie down upon; a blanket' (Steingass).

Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *ćilim* 'Teppich, Schürzenart' (Rječnik, Knežević); Bulgarca *kilim* (Gerov); Arnavutça *kilim* (Meyer, Et Wb.); Rumence *chilim*, Makedo-Rumence *chilime* (Şaineanu); Rumca *χιλίμι* (Koukkides).

Macar diline muhtelif yönlerden gelebilmiştir. *k* sesi ile başlayan biçimler doğrudan doğruya Osmanlıcadan gelmez; Székely (Rumanya) *kilim* kelimesi muhtemel olarak Rumenceden alınmıştır. Yugoslavyadaki Macar ağzında yaşayan *tyilim* kelimesi Sırp-Hırvatçadan gelmez.

k ü r d i e h, *k w r d i e h* [ok. *kürdie*]. Daha sonraki kaynakların ikisinde sık sık rastlanır: 1661, 1671: *kürdi*. Şu halde, Macarcadaki biçimleri *kürdie* ve *kürdi*'dir. Günümüzün dilinde artık geçmiyor.

Kelimenin son kaynağı Arapça *kurdî*, *kurdiye* 'Kürt' (<*al Kurd*) kelimesidir. Bu Arapça kelime Osmanlıcaya muhtemel olarak Farsça yolu ile geçmiştir; Osmanlıca *kürdî*, *kürdiye* 'Kurdish; a kind of woolen cloth or garment of Kurdish make; also a Kurdish carpet' (Redhouse); 'eine Art Reitrock' (Zenker).

Osmanlıca *kürdî* kelimesi Sırp-Hırvat diline yerleşmiş ve genel kurallara göre Osmanlıcadaki *k*, *ü* ve *-i* yerine Sırp-Hırvatçada *ć*, *u* ve *-ija* kullanılmıştır: Sırp-Hırvatça *ćurdija* 'der kurze Pelzrock, ein langer Frauenrock ohne Aermel' (Rječnik, Knežević). Bundan böyle Macarca kelime dilimize doğrudan doğruya Osmanlıcadan alınmıştır. Macarcadaki *kürdie* kelimesi Osmanlıcadaki *kürdiye* biçimini yansıtmaktadır.

m e n g w s [üç defa; ok. *menguş*]. Ancak bu kaynaktan görülmemektedir.

Kelimenin son kaynağı Farsça *menguş* 'inauris' (Vullers, Miller) kelimesidir. Bu kelime Osmanlıcaya da geçmiştir; Osmanlıca *menguş* 'Ohrgehänge' (Zenker). Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *mendjuš*, *mèndjuša*, *mèngjuše*, *mengjûšâ*, *mingjuše* (Rječnik, Knežević); Bulgarca *mengûš*, *mendjûš* (Gerov). Macarca verilerin ses yapısı kelimenin doğrudan doğruya Türkçeden alındığına tanıklık eder.

p e s k y r [ok. *peşkir*]. Daha sonraki bir kaynaktan birkaç defa anılmaktadır: 1608-1621: *pesskir*, *peskir* [ok. *peşkir*], *peskér* [ok. *peşkér*]. Günümüzün dilinde artık geçmiyor.

Kelimenin son kaynağı Farsça *peš-gīr*, *piš-gīr* 'a towel, napkin' (Steingass) kelimesidir. Osmanlıca karşılığı: *peškīr* 'a table-napkin, a bib' (Redhouse); 'Serviette, Tisch Tuch, Handtuch' (Zenker); *pešgīr* (Zenker, Gaziantep ağzı); *pīšgīr* (Redhouse, Zenker); *piškīr* (Meninski); *beskier* (Megiser).

Balkanlardaki karşılıkları: Sırp-Hırvatça *pèškīr* 'Handtuch' (Rječnik Knežević); Bulgarca *peškīr* (Gerov); Arnavutça *pešk'īr* (Meyer, Et Wb.); Rumence *peščir*, Makedo Rumence *piskire* (Şaineanu); Rumca *πεσχιρι* (Koukkides).

Macarcaya hem Türkçeden hem de Sırp-Hırvatçadan geçmiş olabilir. Türk ve Balkan dillerinin verilerine göre kelimenin Macarcasında ikinci hecede uzun bir *i* sesi vardır. Buna göre Macarca veriler her ihtimale göre *pēškīr* okunmalıdır. Macar *e* sesinin yalnız uzun *i* sesinden meydana gelebildiğinden kelimenin *peškēr* biçimi de buna tanıktır.

S z a y a h [ok. *saya* veya *sāya*]. İlgili olarak bir önceki ve bir de daha sonraki veriye sahibiz: 1559: *szaya*, 1636: *zaia* [ok. *saya* veya *sāya*]. Günümüzün dilinde artık geçmiyor.

Osmanlıca karşılığı *sāya* 'Sarsche, ein Stoff aus Wolle und Seide' (Zenker) kelimesidir. Meninski sözlüğünde yine aynı biçim ve anlamda tanıtıyor. Redhouse ve Kélékian sözlüğü ise kelimeyi yalnız *sāya çokası* biçiminde veriyor. Osmanlıca kelimenin kaynağı İtalyancadır: Meninski: *saya* 'Drap fin et léger de Venise'.

Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *sàja* 'eine Art feines rothes Tuchs, die Sarsche' (Iveković-Broz, Knežević); Bulgarca *sajá* (Gerov); Rumence *saià*, Makedo-Rumence *sàiè* (Şaineanu); Rumca *σαια* (Şaineanu). Bu kelimelerin Osmanlıca menşei şüphelidir, çünkü kelimenin Macarcaya da geçtiği gibi İtalyancadan gelme ihtimali de vardır. İtalyan kelimesi Macar dilinde *sája* [ok. *şāya*] biçimine girmiştir. Yukarıda zikredilen veriler ihtiva ettikleri Macar *sz* [ok. *s*] sesine göre İtalyancadan değil, Osmanlıcadan veya Sırp-Hırvatçadan gelmedir.

S z e r d s s á d e [ok. *sercāde*]. Birkaç yıl daha sonraları bir veri daha açıklanmıştır: 1628: *seczade* [ok. *seçāde*].

Kelimenin son kaynağı Arap asıllıdır: Arapça *sajjāda* 'Gebetsteppich; Teppich' (Wehr). Arapça kelime Osmanlıcaya muhtemel olarak Farsça yolu ile gelmiştir: Türkçe *seccāde* 'a small carpet, rug, or mat, used in worship' (Redhouse); 'kleiner Teppich insbes. dessen man sich beim Gebet bedient' (Zenker); *secāde* (Barbier de Meynard).

Balkanlardaki karşılıkları bunlardır: Sırp-Hırvatça *serdžáda*, *serdžáza*, *sedžáda*, *sadžáda*, *sidžáda* 'eine Art feiner Sitzteppiche' (Ivekovič-Broz, Knežević); Bulgarca *sedžadé* (Gerov); Arnavutça *sidžadé*, *sedžadé* (Meyer, Et Wb.); Rumca $\sigma\iota\zeta\alpha\gamma\tau\acute{\epsilon}\varsigma$ (Koukkides).

1628 tarihinde bilinen Macarca *szezzade* [ok. *seçāde*] biçimi Türkçedeki *c* sesin yerine Macarca *cs* [ok. *ç*] sesinin geçtiği görülmektedir. Diğer verideki *r* sesi özellikle göze çarpmaktadır. Bu ses, iki türlü izah edilebilir. İlk imkân şöyledir: Macarca *szerdssáde* [ok. *sercāde*] kelimesi Sırpçadan gelmez: Sırp-Hırvatça *serdžáda*. Kelime sonu Türkçe *-e* sesi Güney İslav dillerinde halk ağzında dolaşan kelimelerde *-a*'ya çevrilmiştir. İlim ve edebiyat yolu ile yerleşen bazı kelimelerde ve bazı ağızlarda *-e* sesi saklanmıştır. Yani Macarca *sercāde* kelimesi Sırp-Hırvatçadan gelmiş olabilir. İkinci imkâna göre ise Macarca kelimenin kaynağı Türkçe *seccāde*'dir ve *cc* sesi Macar kâtibinin kaleminde değişerek *rc* olarak yazılmıştır. Bu türlü dissimilation Macarcada mümkündür: Örnek: Macarca *piac* [ok. *piatz*] \sim *piarc* [ok. *piartz*] 'çarşı' < İtalyanca *piazza*.

s z e r a s z e r [ok. *seraser*]. Bundan başka yalnız bir veriye rastladım: 1636: *szárázzer* [çifte *zz* harfleri muhtemel olarak *sz* yerine geçmekte ve ilk *a* harfinin üzerindeki aksan yanlışlıkla konmuş bir işaret olabilir, böylece okunma biçimi *szarászzer* = *sarāser* - dir.]

Son kaynağı Farsça *ser-ā-ser* 'genus vestis pretiosae, quod prorsus filis aureis intertexta sit' (Vullers) kelimesidir. Farsça kelimenin esas anlamı 'bir uçtan bir uca kadar'dır. Kelimenin bu anlamı *seraserin* bir ucundan diğer ucuna kadar sırma ile dokunmuş olmasından gelir. Farsça kelimenin Türkçedeki karşılığı *serāser* 'Goldstoff' (Zenker); 'Attalicus, aureus pannus' (Meninski) kelimesidir.

Balkan dillerinde ancak Rumencede: kullanılır: *serasir* 'brocart' (Şaineanu). Bu sebeple, Macarca kelimenin Türkçeden geldiği muhakkaktır.

S z e r m a [ok. *serma*] 'sırma'; *S z e r m a s*, *S z e r m á s* [ok. *sermāş*] 'sırmalı'. Birkaç yıl sonraki veriler: 1608-1621: *Szirma* [ok. *sirma*] 'sırma', *Szirmas* [ok. *sirmāş*] 'sırmalı'. Yani Macar dilinde *serma* ve *sirma* biçimlerinde görülmüştür. Macarca *sermāş* 'sırmalı' bu biçimlerden meydana gelmiştir. Günümüzün dilinde artık geçmiyor.

Osmanlı kaynağı *sirma* 'Silver or silvergilt thread or lace' (Redhouse); 'schraubenförmig gerollter, feiner Gold- oder Silberdracht für Stickereien' (Zenker); *sırmalı* 'mit Gold gestickt' (Zenker) kelimesidir.

Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *serma* 'Silber' (Ivekovič-Broz, Knežević); Bulgarca *sırma* (Gerov); Arnavutça *serme*, *sermã* (Meyer, Et Wb.); Rumence *sîrmã* (Tiktin, Wendt). Macarcadaki *sirma* kelimesi her ne kadar Sırp-Hırvat *sr'ma* kelimesinin başındaki üç ünsüzün çözümü ile izah edilebiliyorsa da, kelimenin Türkçeden alınmış olması daha muhtemeldir. Macarca *i* sesi Türkçedeki *ı* sesinin yerine kullanılmıştır.

Y e m e r i h [r harfi herhalde n harfi yerine yanlış okunmuştur, demek ki okunma biçimi *yemeni-dir*]. Yalnız bu kaynakta geçmektedir.

Kelimenin son kaynağı *Yemen*'in, yani bir Arap eyaletin adıdır. Bu ad -i eki ile *yemeni* 'yemenli' biçimini almıştır. Bu kelime Türkçede 'Yemenli' anlamından başka özel bir anlam daha taşımaktadır: *yemeni* 'a colored cotton pocket-handkerchief, originally from Arabia' (Redhouse); 'buntes jemenisches Zeug, buntseidenes Tuch, Taschentuch, buntfarbiger Hausschuh' (Zenker).

Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırp-Hırvatça *jemenija* 'Pantoffel, leichter Halbschuh; Art Kopftuch' (Rječnik, Knežević); Bulgarca *emenija* (Gerov); Rumence *iminëi* (Şaineanu); Rumca γεμεγι (Koukkides). Macarca veri, kelime sonundaki -i sesine göre Türkçeden alınmıştır.

z e y t y r [muhtemel olarak *zetyyr* yerine yanlış olarak yazılmıştır ve okuma tarzı *zet'ir* olmalıdır; az ihtimalle diğer okunma imkânı da *zeytir-dir*]. Yalnız bu kaynakta zikr edilmektedir.

Son kaynağı Farsça *zih-gîr* 'a ring, generally of bone, worn by archers on the thumb' (Steingass); *zeh-gîr* (Miller) kelimesidir. Bunun Osmanlıcadaki karşılığı *zih-gîr* 'an archer's thumbstall' (Redhouse); 'Ring den die Frauen als Schmuck an Daumen tragen' (Zenker); *zehl'ir* (Meninski); *zîgîr* (Zenker) kelimesidir. Türkçede kelimenin* *zek'ir* biçiminin varlığı da tahmin edilebilir. Bu kelimenin karşılığı Sırp-Hırvatça *zécir* 'Art Fingerring' (Ivekovič-Broz, Knežević) kelimesidir. Türk ve Sırp-Hırvat verilerine dayanarak Macarcada bu kelime *zet'ir* diye okunabilir, Bu kelime de muhtemel olarak Sırp-Hırvatçadan alınmıştır.

z o b o n h [ok. *zobon*], z u b o n [iki defa; ok. *zubon*]. Gerek günümüzün gerek eski dilimizde kullanılan bir kelimedir. İlgili ilk veri 1570 'e aittir. Eski biçimleri şunlardır: *zubon*, *zubony* [ok. *zuboń*], *zubbon*, *zubbony* [ok. *zubboń*]. Dilimizde bugün *zubbony* [ok. *zubboń*] biçiminde kullanılan yaygın bir kelimedir. Anlamı 'ketenden dikilmiş gömlekvari, bol erkek ceketi, asker ceketi' dir.

Son kaynağı Arapça *jubba* 'vêtement d'homme, robe de dessus doublée et outée (Biberstein Kazimirski) kelimesidir. Arapça kelime İtalyancaya geçmiş ve Kuzey İtalya'da kullanılan *zipón* kelimesi Türkçeye yerleşmiş: Türkçe *zıbn* 'an under waistcoat or vest' (Redhouse); Unterjacke' (Zenker); *zibun* (Zenker); *zebun* (Zenker, Barbier de Meynard), *zübn* (Meninski), *zubun* (Söz Derleme Dergisi, Anadilden Derlemeler).

Balkanlardaki karşılıkları şunlardır: Sırpça-Hırvatça *zùbùn* 'Art Jacke' (Ivekovič-Broz, Knežević); Bulgarca *zıbn* (Gerov); Rumence *zábùn* (Şaineanu). Macarcaya *zubun* biçiminde geçmiş olup variantlara esas teşkil etmiştir.

Yukarıda zikr edilenlerden başka mektupta üç kişinin adı: *Ali pasa*, *Emir aga*, *Redssep* [ok. *Recep*] ve Macarcasını çözemediğim iki kelime geçiyor: *Gıvezi* [ok.(?) *gıvezi*, *güezi*, *göezi*, *gözi*], renk adı ve *Halv* [ok. *halv* veya *halu*], mektubu yazan buna sarı bir ipek kemerini benzetiyor. Belki bu iki kelime de Türk kökünden gelmektedir.